

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

DEMOKRASİ KAVRAMI AÇISINDAN DEVLET VE DİN İLİŞKİLERİ

Enes SANAL

Ankara, 2014

Giriş

Siyasal iktidar ile din arasındaki ilişkiler, tüm çağlar boyunca toplumsal ve siyasal yaşam içinde etken olan ve tarihin farklı dönemlerinde o devrin toplumsal yapısına göre değişik biçimlerde oluşan bir nitelik taşımaktadır. Din ile siyasal iktidar arasındaki ilişkiler, özellikle, Türkiye'nin cumhuriyet tarihi gelişimi içinde önemli ve dinamik bir yer tutmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun teokratik yapısının, cumhuriyet döneminde laik bir yapıya dönüştürülmesi ve laiklik ilkesinin yeni Türkiye'nin en temel ilkesi olarak kabul edilip Atatürk devrimleri altındaki değişimlerin ana ögesi sayılması, devlet ile din ilişkilerinin ülkemiz yönünden önemini belirtmektedir.¹

Laiklik, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında, temel bir kural ve cumhuriyetin belki de en temel niteliği olarak kabul edilmiştir. Bu dönüşüm, elbette belirli bir tarihsel gelişimin sonucu olmuştur. Cumhuriyet döneminde laik siyasal yapıya yönelen gelişim, teokratik bir devlet yapısının içinde uzun yıllar yaşamış toplumun bir kısmının tepkisini de birlikte getirmiştir. Tepkinin nedeni, niteliği ve görünüş biçimi de, değişen koşullar içinde değişik biçimlerde oluşmuştur. Türkiye, çağdaşlığı oldukça katı bir laiklik anlayışıyla yorumladığı ölçüde, bir kısım halkın dinsel tercihlerini demokrasiye uygun olacak şekilde kontrol altında tutabilmekte zorlanmıştır.² Aşağıda, din ve devlet ilişkilerinin ülkemizde kendine has şekillenmesi, çağdaş demokrasi kavramı açısından

---

¹ Özek Çetin, Devlet ve Din, İstanbul, Ada Yayınları, 1982, s. 7-9.

² Ahmet Yükleyen, Avrupa'da İslam, Laiklik ve Demokrasi, İstanbul, Tesev Yayınları, 2006, s. 6-7.

irdelenmeye, laikliğin önemi ve işlevi hakkında çıkarımlarda bulunulmaya çalışılacaktır.

Devlet ve Din İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Din, tarihin en ilkel toplumlarında bile varlığını saptayabildiğimiz bir olgudur. Din olgusunun, tarihsel gelişim içinde değişik niteliklere ulaştığı, yığınların dinsel kavrayış biçimlerinin de aynı ölçüde başkalaştığı ve bu değişimlerin toplumsal yapı içindeki ilişkilerin dönüşmesiyle bir paralellik içinde bulunduğu söylenebilir. Başka bir deyişle dinin, insan ilişkilerinin ve onun oluşturduğu toplumsal yapıların dışında, tümüyle soyut bir olgu ya da –deyim yerindeyse- sanal bir kavram olarak kabul edilmesi, gerçeklere uygun olmayacaktır.³

Tarihsel kökeni açısından, siyasal iktidarın toplumlarda belirgin niteliğini henüz ortaya koymadığı, topluma yayılmış bir nitelik taşıdığı dönemlerde, siyasal iktidar ile din ilişkileri de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmamıştır. İlkel toplumlarda, tüm toplumsal yaşama egemen olan belli başlı güç din olduğu için, gerçekte siyasal iktidar ile dinsel yapı kaynaşmış, bütünleşmiştir. Ancak, zaman içinde, ilkel toplumlar giderek tarihsel varlıklarını yitirip, daha büyük ve daha örgütlü toplumsal modeller oluştuğunda, siyasal iktidar, giderek dinsel iktidarın dışında oluşmaya başlamıştır. Bu süreçte, bu birbirinden ayrı iki iktidar odağı arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiği sorunu belirmiş ve bu sorun, değişik ölçüler ve nitelikler içinde, günümüze değin devam etmiştir. Şunu hemen belirtmek gerekir ki, dinsel öğelerin siyasal iktidar ile hukuksal veya fiili ilişki

---

³ Berin Ergin, İnsan – Din – Devlet ve Laiklik, Tisk Akademi 5, no.10: 130 – 170, s. 14-18.

biçimi ne olursa olsun, din, karmaşık toplumsal yapılar bağlamında, önemini kaybetmemiş görünmektedir.

Bununla karşılık, gerek günümüz Türkiye'sinde, gerekse bölgemizde yaşanmakta olan siyasi, hukuki ve toplumsal sorunların yahut çatışmaların temelinde, hukuk düzeninin meşru olabilmesi için her halde dinsel kaynaklara dayanması gerektiği yönündeki –bir kısım çevrelere hakim- görüşlerin artık inandırıcı ve uygulanabilir olmadığı, olamayacağı görülememekte olması gerçeği yatmaktadır. İlkel toplumlarda, sözünü ettiğimiz din ve devlet kaynaşması, toplumun yönetiminde egemen olan ve kural koyan güçlerin tümüyle dinsel nitelikte görülmesi, doğüstü yahut insan bilincinde yer etmiş bazı kavramların toplum yönetimine meşruluk sağlaması sonucunu doğurabilmiştir. Siyasal iktidar ile dinsel iktidarın birbirinden ayrılması süreci içinde de, dinsel öğeler, doğüstü gizemli güçler, bir kısım yasal düzenlemelerin ve siyasal iktidarın meşruiyet kaynağı olarak görülebilmiştir.

Kuşkusuz, her siyasal iktidar, kural koyma ve gerektiğinde yaptırım uygulama, kısacası, yönetme yetkisini belli bir kaynağa dayandırmak ve böylece iktidarına meşruluk sağlamak gereksinimini duyar.⁴ Böyle bir dayanak yoksa, yönetilenlerin, yönetenin iradesine uygun davranmasının makul gerekçesi de ortadan kalkacaktır.

---

⁴ Mehmet Kahraman, Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Laiklik, Hatay, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 5, no.9, 2008, s. 14-16.

Siyasal iktidarın meşruiyetinin temeli, yüzyıllar boyunca belli bir din ve / veya mezhep olarak kabul edilebilmiştir. Devlete, yani, yönetime itaat, bu şekilde, dinsel bir gereklilik sayılmıştır.⁵

Buna karşın, tarihsel süreç dahilinde, giderek siyasal iktidarın kaynağını Tanrısal olmayan kaynaklara dayandırma eğilimleri belirmiş ve meşruiyetin yeni dayanağı, hukukun genel ilkelerine de uygun olarak, milletin / halkın rızası olmuştur.

Millet / halk, o topluluğu oluşturan kişiler dışında, onlardan bağımsız bir kişilik olarak kabul edilince, Tanrısal nitelikte olmayan yeni bir soyutluk, insan aklında, bilincinden ve tarihsel deneyimlerden kaynaklanan yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. Siyasal iktidarın, geçerliliğini ve yasallığını hukukun üstünlüğüne dayalı olarak milletin rızası kavramında buluşuyla, dinsel otorite, siyasal iktidar dışında kalan, ruhsal / manevi bir iktidar niteliğine dönüşmüştür. Böylece siyasal iktidar ile dinsel iktidarın hemen bütünüyle ayrıştığı “laiklik” ilkesi oluşmuş, devletin niteliği, yasallığı, hükümet etme biçimleri de değişmiştir. Değişmeyen şey, toplumsal bir gerçeklik olarak, topluma hakim dinsel etkenlerin de yönetim

---

⁵ Tarihsel gelişim içinde, siyasal iktidarlar geçerliliklerini değişen ve ona yasallık kazandıran kaynaklara dayandırırken, bu dayandırış biçiminin de değiştiği görülebilir. Örneğin, hükümdarların iktidarı kimi zaman doğrudan Tanrı'dan aldıkları kabul edilirken, kimi zaman da iktidarı kendilerine -Tanrı adına- kilisenin verdiği kabul edilmiştir. (Özek Çetin, Devlet ve Din, İstanbul, Ada Yayınları, 1982, s.10-12.) Ayrıca, siyasal ve dinsel iktidarın üstünlüğü konusunda da değişik kuramlar ve bunlara bağımlı siyasal şekillenmeler gözlemlenebilmektedir. Aynı olguyu dinsel, siyasal iktidar ayrımı temeline dayanan siyasal biçimlenmeler için de söylemek olanağı vardır. Kısa bir deyişle, tek bir teokratik ya da laik siyasal şekilden söz edilememektedir. Bu iç biçimlenmeler de, tarihsel süreç içinde kendini göstermektedir.

sürecinde önemle göz önünde bulundurulması gerekliliğidir. Özel ve bireysel alanda, insan hakları hukukunun gerekleri ve sınırları dahilinde, vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin boyutların karar vericilerce gereken hassasiyetle dikkate alınmasında büyük yarar olabileceği söylenebilir. Böyle bir yaklaşım, kuşkusuz, devlet ve toplumun bütünleşmesine önemli katkılarda bulunabilecektir.

Devletin kendine yasallık sağlama gereksiniminin, tarih içinde siyasal erke yasallığı ve böylece geçerliliği sağlayıcı değişik ve çoğu kez temel veya ana iktidar kaynağı olarak kabul edilen bir gücü yarattığı saptanırken, bu gücün yalnızca bir görüntü olduğuna değinmek de yerinde olacaktır. Bu nedenle de, iktidarın kaynağı, çoğu kez soyut insan bilincinde yaratılmış bir kavram olarak belirmektedir. Bu kavram, gerçek iktidar gücünün, yani toplumdaki insan ilişkilerine dayanan maddi üretim koşullarının değişimine paralel olarak değişme durumunda kalabilmektedir.

Belirtilen durumda, devlet ile din ilişkileri açısından belirlenen siyasal modeller ve bunların belirli süreçler içinde değişimi, temelde toplum içindeki maddi koşulların ve üretim güçleri ilişkilerinin değişiminin doğal sonucu olmaktadır. Örneğin; demokratik düzenlerde devlet ile din ilişkileri laik nitelikte belirirken, faşist düzenlerde devletin dine yaklaşım biçiminde farklılıklar gözlenmektedir. Siyasal biçimin niteliklerini saptayan yasal kuralların, din ile ilişkiler açısından laiklik ilkesini benimsemesi, tek başına, laikliğin işlevine uygun olarak gerçekleşmesini sağlayamayabilmektedir. Örneğin ülkemizde, laikliğin topluma iyi anlatılamamış, kamu yönetiminde de iyi uygulanamamış olması; bu çağdaş kavramın, salt yürürlüğe konulan yasalarla ve olabilecek tepkileri de salt

ceza kovuşturmalarıyla bastırmaya çalışmak suretiyle hayata geçirilmeye çalışılması, belki de orta ve uzun vadede din üzerinden siyaset yapılmasına elverişli zemini yaratabilmiştir.

Türkiye'deki Durum

Büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'de, dini değerlerin, siyasal yapıyı hangi derecede etkilediği veya etkileyebileceği tartışılmaktadır. Bazı çevrelere göre, İslam dini ile çağdaş - çoğulcu bir demokrasinin temel ilkesi olan laiklik, bağdaşması mümkün olamayacak kavramlardır. Gerçekten de, geleneksel bağlamda, "İslami devlet" anlayışı kendine özgü bir nitelik taşımakta ve dinsel, siyasal iktidar kaynaşması da kuramsal olarak kabul edilmektedir. Bunlara göre, laiklik, çoğunluğu Müslüman olan bir topluma zorla dayatılan ve uygulattırılan yabancı bir unsur ve hatta dinsizlik aracıdır. Laiklik, bir kesime göre de, sadece Batı'dan aldığımız ve uyguladığımız, geleneksel topluma yabancı bir ilkedir. Bunun sonucu, devletin din alanına bir düzenleyici olarak müdahalesini öngören, beraberinde kendine has çelişkileri de içeren, eksik bir demokrasi anlayışı olmaktadır. Bir başka yaygın görüşe göre ise, siyasal İslam yaklaşımı din ve devlet işlerinin ayırımına izin vermemektedir ve nihai amacı teokratik bir devlet düzeni kurmaktır; bu nedenle de, Anayasa düzenini yıkmayı hedefleyen bir iç güvenlik tehdidi niteliğini taşımaktadır.⁶

Değerlendirme ve Sonuç

Sadece Türkiye ve bölge ülkelerinin halkları değil, tüm insanlık, devlet ve din ilişkileri bağlamında benzeri uyuşmazlıkları, çatışmaları ve deneyimleri

---

⁶ Yurdakul Fincancıoğlu, İslam ve Demokrasi, İstanbul, Tüses Yayınları, 2002, s. 24-26.

yaşamışlardır. İnsanlığın ortak mirası, günümüz demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü kavramlarında ifadesini bulmaktadır. Milletlerarası hukukun ve insan hakları hukukunun meşruiyet temelini, herhangi bir dinde veya mezhepte aranamayacağı, böyle bir yaklaşımın uygulanabilirliğinin bulunmadığı; vicdan ve din özgürlüğü kadar, “dinden özgürlük” kavramının da önemli olduğu; belli bir din veya mezhebin, ancak kişisel ve özel alanlarda bir yaşam rehberi olarak önemli ve etkin olabileceği söylenebilir.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR:

ÇETİN, Özek, *Devlet ve Din*, İstanbul, Ada Yayınları, 1982.

FİĞLALİ, Ethem Ruhi, *Din ve Devlet İlişkileri*, Muğla, Muğla Üniversitesi, 1997.

FİNCANCIOĞLU, Yurdakul, *İslam ve Demokrasi*, İstanbul, Tüses Yayınları, 2002.

KAHVECİ, Niyazi, *Demokrasi ve İslam*, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 1994.

KONGAR, Emre, *Demokrasi ve Laiklik*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1997.

YÜKLEYEN, Ahmet, *Avrupa’da İslam, Laiklik ve Demokrasi*, İstanbul, Tesev Yayınları, 2006.

MAKALELER:

ERGİN, Berin, *İnsan – Din – Devlet ve Laiklik*, Tisk Akademi 5, no.10: 130 – 170.

KAHRAMAN, Mehmet, *Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye’de Laiklik*, Hatay, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 5, no.9, 2008.